

Требесину – дали су Ђорђе и Радмила Папин, археолози Завичајног музеја Херцег Нови. Поред поменуте цркве и рушевине старије цркве Св. Петра и Павла, истражена су и два гробна мјеста, али изузев седам новчића аустријске, односно аустроугарске провинцијенције и једног динара Краљевине Југославије, није било другог археолошког материјала. Црква Св. Томе и гробови датирају из друге половине 18. вијека. Уз извјештај је дато 5 цртежа и 7 слика.

Снежана Пејовић дала је приказ Зборника радова: *Црквени архиви и библиотеке, међународна искуства у заштити, валоризацији, обради и презентацији културног блага које се чува у овим институцијама*, Котор 2004. Зборник садржи радове учесника конференције која носи истовјетни назив, а која је одржана априла 2002. године у Котору. Конференцију је организовала невладина организација Центар за његовање и презентацију документарног наслеђа Котора „Нотар“.

Послије објављених радова, а прије прилога штампани су прилози – цртежи, који грешком нису били одштампани у претходном броју Зборника, уз рад Катарине Николић, *Црквени споменици на подручју Кривошија и Леденица*.

Марија Црнић Пејовић

**Бранко Ђупурдија, *Породица колониста у Бајмоку 1945-1948*,
Београд 2005.**

Студија *Породица колониста у Бајмоку 1945-1948*. представља резултат истраживања три постављена задатка: 1. да се прикаже процес насељавања

Бајмока; 2. да се прикажу најважнији извори за проучавање породице колониста, под чим се подразумева њена привредна, национална, верска и идеолошка основа, затим предвојеност и деоба породице и тип пресељене породице; 3. да се прикажу најважнији збирни документи о породици колониста и на тај начин укаже на могућности етнографског читања архивске грађе.

Аутор истиче да је колонизација становништва планирана на четири календарске године, а заправо је трајала око две године и девет месеци. Колонизација је била најинтензивнија у последњој декади 1945. и првој декади 1946. године. Заправо, започела је онда када је привремена Народна скупштина ДФ Југославије донела Закон о аграрној реформи и колонизацији 23. августа 1945. године. Колонизација становништва по овом закону регулисана је посебним уредбама.

У периоду 1945-1948. године у Бајмок је пресељено 359 породица из Хрватске, 2 из Босне и Херцеговине и 2 из Македоније. Са територије Хрватске пресељавало се становништво из Дрежнице, Дубрава, Врбовског и околине (места: Села, Грабрк, Милани, Тук, Радочај и Мочила), Јасенка, Гомирја, околине Огулина (места: Брестовац, Оклинак, Тоуњ). Ово пресељавање, које је иницирала тадашња власт, обухватило је углавном породице из Дрежнице, а много мање из других поменутих места.

„Обећана земља“ за неке колонисте није била оно што су они замишљали и од ње очекивали, па су се убрзо по колонизацији почели враћати у стари крај. Према истраживању аутора студије, прва два месеца била су пресудна у прилагођавању насељеника новоствореним условима живота.

У новом крају колонисти су добијали кућу са окућницом, укључујући и башту, одређени „квоту“ земље, виноград, храну, одећу, покућство и др., а све у складу са Законом о аграрној реформи. Свако веће померање становништва из краја где су рођени и одрасли у ново и непознато изискује повећани напор организатора да се све одвија по у напред одређеном плану. Према мишљењу оних који су организовали колонизацију о којој је овде реч, она је обављена успешно. Као што аутор истиче за проучавање породица колониста које су населиле Бајмоку у периоду од 1945. до 1948. од значаја су: 1. молбе и решења за колонизацију; 2. различити збирни спискови колониста; 3. појединачна документа која се односе на ову тему.

Аутор сматра да су најзначајније молбе за колонизацију које су заинтересовани појединци упућивали Министарству ДФ Југославије са седиштем у Београду, као и одговори овог Министарства подносиоцима молби. Подаци уписани у формуларе, на основу којих је колонизација и одобрavana, пружају темељни синхронизирани пресек, чиме се отвара могућност сагледавања породице колониста на основу многих показатеља. Ако се све то посматра, према речима аутора, „са аспекта људи који су напустили стари крај и населили се у нови крај, овај извор је колективно памћење и културни доказ, који су они створили заједно са државном администрацијом, која га је затим, по службеној дужности, пренела у њихов нови завичај. Он је доказ властитог, индивидуалног, породичног и регионалног порекла и постојања сваког насељеника понаособ“.

Од појединачних збирних спискова треба поменути Списак колониста за катастарску општину Бајмоку, који је значајан за проучавање динамике у структури породице, предвојености по-

родице и деловања глобалних друштвених услова на породицу.

У складу са изворима, у раду се акценат ставља на привредну, националну, верску и идеолошку основу породице, предвојеност и деобу породице.

Насељеници у Бајмоку су добрим делом задржали начин привређивања краја из кога су дошли. Најважније делатности остале су земљорадња и сточарство, али су се сада разликовале у организационом и технолошком виду. Обрађивање земље и шталско сточарство биће још дуго основно занимање већине колониста.

Актуелно питање стварања сељачких радних задруга постављено је и у случају колониста. Већина становника Бајмока им је приступила, те се и већи део обрадивог земљишта нашао у оквиру задруга. Учешће колониста у овим задругама произишло је из партијске и државне оријентације ондашњег југословенског друштва. Крајем педесетих година (након укидања закона о земљорадничким задругама), а нарочито после шездесетих година прошлог века, почиње повећано запошљавање изван сеоског поседа.

У коришћеној архивској грађи има мало података о националном саставу породица, тако да она не може бити једини и основни извор за проучавање овог питања. На основу пописа презимена породица и појединаца може се закључити да је становништво из Дрежнице и Дубраве (највећи број колониста Бајмока дошло је из ових места) било претежно српске националности, док је припадника хрватске националности било мало.

Као што је познато, српске породице пресељене у Бајмоку су православне, а хрватске, буњевачке и ромске су католичке вере. Католичко становниш-

тво пореклом је из различитих места Горског котара, а по досељавању у Бајмоку, у коме је постојала католичка црква, могло је несметано да настави испољавање вере.

Српско становништво живело је у старом крају у складу са својом вером, а верски ритуали су упражњавани у црквама у Дрежници, Јасенку, Дубравама, Огулину и манастиру Гомирје. У цркву се у старом крају ишло ради крштавања деце, венчавања младенаца и о већим црквеним празницима (Божићу, Ускрсу, Малој Госпојини и др.). Свештеник је бар једном годишње залазио у сваку кућу.

Православно становништво је по пресељењу задовољавало своје верске потребе у православној цркви у месту Пачир, 8 километара удаљеног од Бајмока. Првих година колонисти су учествовали у прослави црквене славе (Петровдан) у Пачиру.

После закона о аграрној реформи мења се и однос државе према цркви што се одразило на верски живот становништва и начин упражњавања обичаја и прослављања верских празника. Обичаји бивају забрањивани тако да се и верски живот становника Бајмока, али и других места, своди на најмању могућу меру. Од краја осамдесетих година прошлог века почело се слободније гледати на веру. У последњој деценији 20. века у Бајмоку је изграђена Српска православна црква Светог Георгија, и захваљујући томе православно становништво добило је прилику за пунији верски живот.

Право на колонизацију имали су првенствено борци партизанских одреда и чланови њихових породица, што је било регулисано чланом 16. Закона о аграрној реформи и колонизацији. Према овом закону право првенства у додели земље имали су земљорадници који су били без ње или са недовољно

обрадиве земље, пре свих борци партизанских одреда, инвалиди НОР-а, породице и сирочад изгинулих бораца народноослободилачког рата, као и жртве и породице жртава фашистичког терора. Познато је да је становништво Горског котара масовно учествовало у партизанским одредима, па отуда и њихово право на послератну колонизацију.

Осим што извори допуштају осветљавање шире друштвене основе на којој почива породица, на основу неких од њих могуће је и ближе сагледавање ових породица изнутра, тј. међусобних односа у самој породици.

У молбама за пресељење наводи се број чланова породице, број досељених на дан пописа, број оних који су се населили, али и оних који се нису населили (разлог њиховог изостанка), као и укупан број чланова породице на основу кога се додељује кућа, окућница и земља.

Мањи број досељених у односу на списак пријављених у старом завичају сведочи, поред осталог, о тешкоћама са којима се досељеничке породице сусрећу у свом животу, као и о делимичном расулу својих чланова, што указује, макар и на привремену, предвојеност породице. Окупљање и стабилизација ових породица била је тежа у односу на оне породице које нису имале неких породичних проблема.

Истовремено са пресељавањем породица текао је и процес спајања и деобе појединих породица. На основу архивских примера не може се јасно одредити тип кућне заједнице у случајевима када се тражила деоба, јер нису јасно назначене сродничке везе њихових чланова. На основу забележених примера стиче се утисак да је државна администрација дозирала процес деобе породице. Главни разлог је највероват-

није био ограничен број кућа за доделу новим власницима, који је Комисија имала на располагању.

Једну групу извора за проучавање породице колониста чине појединачна документа у којима се налазе подаци о предвојности и деоби породице, као и неким особитостима колонизованих породица. Тако се, на пример, у њима говори и о нетипичном понашању нових насељеника, односно о понашању које одудара од уобичајених норми по којима се вршила колонизација.

У „земљи колонизације“ нису се сви поједнако сналазили. Најтеже је било породицама које су биле састављене само од деце, или од деце и једног од родитеља (најчешће су то биле мајке са децом). Да би се ове породице могле издражавати, често су издавале део куће у закуп.

Првих послератних година оскудица се осећала и притискала је све слојеве друштва, упркос напорима државе да се ситуација побољша. Тако се код колониста Бајмока осећала оскудица хране, одеће, обуће, покућства, пољопривредних машина и новца. Породице често нису биле у стању да обраде добијену земљу, јер нису имале средства за то. Појачана оскудица ће се осећати све до краја педесетих и почетка шездесетих година прошлог века, када се ситуација донекле мења отварањем индустријских погона, што ће омогућити запошљавање, па је самим тим и материјални статус породица битно поправљен.

Примери забележени у документима указују да су бројне и нагле друштвене промене довеле до тога да се истањи и распе људска основа првобитне породице, која је млађим члановима породице служила као окриље из кога су се отискивали у живот.

Као што је већ поменуто, у Бајмоку је насељено 359 домаћинстава са 2040 чланова. Најмање домаћинство имало је једног, а највећа по 15, али и 16 чланова. Значајно је напоменути да је општа тенденција била да се становништво жени и удаје унутар властитог села, регије, вере и нације, али је дошло и до склапања мањег броја етнички мешовитих бракова. Највише бракова је склопљено унутар дрежничких домаћинстава. Многи од ових бракова трајали су и по педесет и више година, а неки трају и данас, значи више од шест деценија.

У Бајмоку су најизраженије биле задружне породице. Неке породичне задруге поделиле су се одмах по пресељењу. Деоба задруга, осим што је била потреба њених чланова, била је и неминован процес. Међутим, мање породичне задруге наставиће да постоје и након завршене аграрне реформе и колонизације. Најчешће је ожењени син настављао да живи са родитељима, бар док не изгради нову кућу и пресели се. Понеке од ових задруга постоје и данас.

Питање колонизације становништва у Војводини некако је остало изван ширег интересовања истраживача, па и етнолога. Из тог разлога, сваки рад који се тиме бави од великог је значаја за попуњавање празнина у сагледавању одређене проблематике појединих регија и области.

Проучавање породице колониста у првим годинама после Другог светског рата значајно је не само за етнолошку науку. Аутор ове студије, проф. др Бранко Ћупурдија, пратећи насељавање становника у селу Бајмок на северу Бачке, сагледава и шире друштвене феномене, који су последица планских миграција, као и адаптације колониста у новим и потпуно другачијим усло-

вима за живот у односу на раније место боравка – Горски котар у садашњој Републици Хрватској.

У ову сврху аутор претежно користи архивске изворе, који се у етнолошким радовима релативно мало користе. Такође, од значаја је и труд аутора да провери архивске податаке у разговору са учесницима колонизације у Бајмоку, али и оних који нису учествовали у колонизацији већ су остали у Хрват-

ској, пре свега у Дрежници, месту из којег је било највише исељеника.

Студија *Породица колониста у Бајмоку 1945-1948*, је добра полазна основа не само за проучавање друштвених и културних промена насталих као последица колонизације, већ и за проучавање других места која су била захваћена пресељавањем становништва.

Милина Ивановић-Баришић